

Li Rantoele

ESTÉ 2020 - L° 94

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal « RANTOELE », soce nén recwârlante (a.s.b.l.) mimbe del Soce po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM), avou l' aspalaedje del Federåcion Walonreye-Brussele

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin. Eplaideu responsåve : Pire Otjacques - rûe d' la Hête, 19, 6840 Li Tchesteau - Bureau de dépôt 6840-Neufchâteau.
Pris : 3€ å limero ; abounmint po èn an éndjolle 5€, papî 12 € - les deus 15€ - å conte IBAN BE74 0682 2043 0507, BIC GKCCBEBB (loukîz p. 2).

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [mécou-pure] do shuvion [suite de mots] « l' arantoele » (l' araegnreye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Årdene, la k' i s' prononcive *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwêye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî ahivêye e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « Li_Rantoele_(soce) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaide à pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (orthographe wallonne unifiée). Mins eto, padecô e sistinme Feller.

Responsâvte

Les scrijheus sont responsâves di leus scrijhaedjes et les tchoezixheus d' desséns, des abondroets di leus radaptaedjes.

Croejhete

E walon, l' adviebe « **nén** » si raprepeye [rapproche] voltî di l' infinitif, a môde del croejhete des lingaedjes tîxhons [germaniques].

Metans : a mete a l' infinitif li ratourneure « i n' î est **nén** co, e l' taeye às fraijhes », ci sereut purade « n' î **nén** co esse, e l' taeye às fraijhes ». Li francès åreut èn ôte ôre dins ses mots : « **ne pas encore y être**, ... ».

Ene fråze sicrîte enawaire: « Motoit bén ki dj' serè la à raploû do 24 di djun, mins dji dinreu bén ene bleuwe vatche po n' î **nén** esse (pask' adon, dji sereu pâr disreclôs [déconfiné] et revoye a mi ovraedje fouû payis. »

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele sont metous dizo licince GNU.

Les textes publiés dans « Li Rantoele » sont sous licence de libre utilisation GNU.

Èn rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement ch et jh se prononce j (les 2 se prononcent h a Liège, ich-lautés ou ach-lautés en fin de syllabe en Haute-Ardenne); ea (fr. eau) se prononce ia ou ê, pratiquement in en Haute-Ardenne; én se prononce éⁿ à Charleroi, mais plus généralement in, et aussi é (Ouest-wallon, Ovifat), îⁿ (La Louvière, Ecaussines) ou èⁿ (Couvin); ae se prononce généralement a (è à Liège, â à Charleroi dans le suffixe -âdje); oe se prononce généralement wè (eû à Liège, mais aussi è, û, ë, wa, ou, wê, etc.); ey se prononce èy à Liège et îy ou î ailleurs; sch se prononce sk ou ch (mais h à Liège); oi se prononce wa à Namur, wè à Liège, ôⁿ à Charleroi et ou à Nivelles, â se prononce au (ô), â, â, an, ou on selon les régions; ô se prononce souvent ôⁿ (presque on) mais ô franc a Namur, ou à Nivelles, Fosse-la-Ville et en Haute-Sûre; sh se prononce ss à l'Est et ch à l'Ouest; oen se prononce souvent on à l'Est et win à l'Ouest.

endè (end, ndè, nd) se prononce ènnè (ènn', 'nnè, 'nn') sauf à l'Ouest où il se rend par 'dd' (simplifié en d' ou d-)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêtchêssî. La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : ceréjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

Les voyelles i, u et ou se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (b, d, dj, g, jh, v, z), R et Y.

Un espace typographique suit toujours une apostrophe; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes. Ces deux règles étaient déjà d'application dans le « Dictionnaire des parlers wallons du Pays de Bastogne » de Michel Francard (1994).

Di traze a catoize

Noveas lives e walon

Hesta 30 C' est ene ramexhnêye des tchansons da Elmore D (no d' sinne da Daniel Droixhe). Às eplaidreyes « Cok di Brouyire del Walonreye » (Éditions Tétra Lyre de Wallonie).

À long des djoûs et des sâjhons, on live d' imâdjes a môde d' årmonak po les doze moes d' l' anêye. Li tecse e walon a stî scrît a môde di haycous pa Jean-Luc Fauconnier. Les imâdjes sont da Émilie Seron (li dessineuse des « grands âbes »). Gn a ene modêye po Nameur, Lidje et Tchâlerwè, pol moens. C' est l' limeron 4 del coleccion « Les Bablutes ». Vindâve mon les « Noer Dessén ». Racsegnes : charmarke.osmanomar@cfwb.be

Les fâves Lafontaine et les cenes do vî tins, èn ôte live d' imâdjes del minme cogne ki l' ci di dvant. C' est l' rashonnaedje di deus lives k' avént ddja parexhou às « Noer Dessén ». Les imâdjes sont da Françwès Walthéry (li dessineu d' « Natacha »). Les fâves Lafontaine sont des vîs ratournaedjes do 19inme sieke, parexhous dins les Bulténs del Societé d' Lidje (end a da François Bailleux, da Jean-Joseph Dehin, et co di deus ôtes sicrijheus moens cnoxhous). Les fâves do vî vî tins ont stî rmetowes e walon pa Paul-Henri Thomsin. Loukîz so: www.noirdessin.be

Bates

On scrijheu / on djheu // ene sicrijheuse / ene dijheuse [un auteur, une voix]. Ciste anêye ci, li tinme, c' est les rescontes, les radjoûs, les rtrovas. Sicrire on tecse inte 20 royes et 1900 caracteres (a pô près ene pådje) a fé dire pa èn/ene ôte. A-z evoyî (6 egzimplaires avou l' ratournaedje e francès) a Annie Rak, 18, rowe del pâye (rue de la paix), a 7370 Éloûje, divant l' 30 di djun. Les 10 meyeus seront-st eredjistrés avou l' RTBF li 29 di nôvimbe.

Ratacaedje

Nos ndè rvénrans

Dji n' vos va nén raconter on côp d' pus çou k' on vos serene a longueur di djoû al tévé eyet ayeur. Mins tolminme...

On n' aveut pus veu ene afwaire ki rshonnéve a çou ki nos vicans ådjourdu dispu l' guere. Les cis k' ont 80 a leu conteu end ont putete on ptit sovni, eyet co.

Al guere di 40

Dj' a-st on grand-pere ey on ratayon k' ont travayî al fosse dins l' broûlene, avou l' plafon ki poleut todi tchaire, eyet l' grizou ki n' ît djamây lon. I nd ont rvinou.

Èm-n ôte grand-pere a stî evoyî câzu cénk ans e-n Al-magne; i nd a rivnou.

Adon, tchers camaerâdes, amisses lijheus, sours, frés scrijheus, nozôtes tertos, nos end alans rivni, pus foirts et pus spitants k' djamây. Dji

m' rafeye dedja di vos rvir tertos – dj' a bèn dit tertos – avou les betchs et les pougneyes di mwin ki vos meritez.

L' ervinowe do tins [*printemps*] est la; el cir est pus bea

Li djeu d' mot « co vite » po « Covid » a roté ossu e francès d' Walonreye.

k' djamây; c' est nén ene salopreye di virûsse ki va espaitchî el Moxhon d' Ônea d' tchanter, endon ! Vos gazetes e walon arivront a tinzayeure dins vo boesse âs letes. I n' a rén ki candje, nos vos l' prometans. Parole di tiestous.

Et l' anêye ki vént, nos rvénrans fé l' cwarmea et les carnivals ki ndè vâront deus, eyet l' ervinowe do tins sintrè si bon l' liberté.

Way ! Nos ndè rvénrans, mes sours, mes frés; nos ndè rvénrans.

Dominique Heymans, ratacaedje d' El Mouchon d'Aunia, 108inme anêye, moes d' avri 2020.

Gn a pont d' si grand må k' i gn a on ptit bèn ki va avou

C' esteut èn ôte ecoraedjant (et solâciant [*réconfortant*]) messaedje k' on a léjhou mo sovint tins do recloyaedje. E.G., del copinreye di Libin, a l' epinse ki, di viker sins bodjî tofer come des demons, « les djins vont sey pus djintis eterzels, et ki des pus grands eterloyéys [*liens de solidarité*] si vont nukî inte vijhéns et parints. » Et d' clôre si avizance pa : « Ci sereut si bèn s' on rcâzreut dpus eshonne ! » (lijhoz p. 5).

Li minme djin ratourna ene sinnete da Jean-Pol Sibret, la ki l' cron virûsse (c' est li spot do SRAS-Covi-19) est ametou come rîlêye-moudreu [*tueur en série*] divant on djudje. Po s' disfinde, i rclame « Dj' a bèn veyou ki l' monde aléve trop rade, et k' i divneut fô. Dj' a sondjî k' il esteut tins di l' ractini, po k' les djins ritrovénxhe tos cayets k' il avént rovyî. Come : vinde et atchter etur les dmorants d' on minme vijaedje, d' ene minme contrêye (vindaedjes direks [*circuits courts*]); aler vey les viyès djins, aidî les pus flâwes, k' ont dandjî d' on côp di spale.

Dj' a ossu vlou rastrinde li gâz carbonike dins l' air et les mierpoûssires [*particules fines*] lâ-tchèyes des otos et des grossès oujhènes. Dj' aveu l' epinse ki l' nateure riprindreut on pô d' ses droets.

Si vôreu dju k' après m' moirt – paski dj' sai bèn ki vs m' alez codâner a moirt – k' après m' moirt,

di dj', les djins divnexhe pus saedjes, et k' i candjexhe leu vicâreye. K' i s' abaitixhexhe [*se conscientisent*] ki l' haitisté, c' est on bèn k' a dpus d' valixhance ki les monceas di liârd.

Ârvierdimint

Portant, gn a des djins k' ont purade veyou les mwais costés ki pôrént-st ariver après l' crijhe economike ki va shuve li minêye. Insi, M.L.: « Mais çou ki m' espaitche di doirmi, et k' est bèn pus griyeus [*grave*] ki l' cron virûsse, c' est l' climat, k' on n' è djâze pus waire pol moumint. Portant, cisse miere rascrâwe la [*catastrophe majeure*] est dvant nost ouxh. Po des miyons d' efants d' ouy, çoula dvénrè ene kession di veye ou d' moirt. Adon-pwis, après l' Macro-19 [*Covi D(isease)*], on prevoet ene masse di fayites et des hopeas d' bineus (tchômeus), ki vont esse li terén ki l' foite droete rawâde. Mi ptit-fi vicrè motoit divins ene dictateure. Mizere ! C' est cwand minme mâlâjhey di croere k' i gn a-st on Bon Diu ! » (fén d' ridjhaedje)

« Mins, lyi a-t on respondou, el Bon Diu n' a rén a vey avou ça. S' il egzistêye, il a scrît l' programme la 4 miyârd d' anêyes, ey après, totafwait est tournant tot seu. »

Oudon-bèn, s' i s' ocupe pâr di s' creyâcion, l' a-t i fwait esprès po nos fé tchoezi les ptits béns mostrés pâ grand må.

Eternâcionâ

Calémî, pus d' 50 ans après Alberveye (IV)

Raler à Congo, la k' dj' aveu passé dijh ans di m' veye di djonne grande djin [adulte jeune] (1950-1960), c' esteut on sondje ki dj' aveu dispu bele âdje, et k' a divnou ene vraiye et on veur [une réalité], asteure ki dj' vén di rviker deus djoûs a Calémî.

Po les lijheus et les lijheuses ki n' ont nén shuvou les troes prumîs bokets, dj' elzî di ki dj' estans li 29 di djun, e 2009. Dji vén d' aler rvey li laetche Tanganica.

Ospitâ et canons

Tot rivnant, dji passe divant l' ospitâ la k' dj' a yeu deus payelés [accouchement, parturition]. D' âdfoû, ça n' est nén co si mâ, mins âdvins, totafwait manke: des lét, des meubes, des medicamints et totes les ahesses ospitalreces [matériel hospitalier]. Dji n' a nén hâsse d' endè fé l' toû, come on mel propôze. So dju honteuse ? A dju peu di m' aler stichî dins l' mizere des djins come on tchén e mitan d' on djeu d' beyes ? Dji n' vos sâreu dire.

Dirî l' ospitâ, dji rtrouve les deus canons Krupp del guere 1914-1918, tournés eviè l' laetche (les payis vijhéns, li Tanganica et li Rwanda-Ouroundi, estént almands).

Come conferinçresse

Li londmwin, dji rescontere Monsieu L., on « gros colé » ki vòreut bén renonder l' tourisse dins cisse mirlifike coine la, avou l' laetche, li pladje, les tientes et k' i n' î fwait ni tchôd ni froed.

Il a ddja lî sol Daegntoele li prezintaedje di m' live so m' veye à Congo. Il cnoxhe bén les viyaedjes et les aiwes ki dj' endè cåze. Il a minme sayî di

rtrouver nosse vârlet, ki dji lyi rind bon dvwer [hommage] a l' prumire pådje. I m' dimande di fé ene pitite conferince so ces trevéns la, ki les djonnes ni cnoxhèt pus. Il a ddja tot adjinçné avou des rclame a l' aberteke di l' Aisse del Tuzance [valves du centre culturel].

Dji so fene dizôrnêye. Kimint djâzer do trevén del colneye, on tins ki tot les Congolès critikèt, pol djoû d' ouy ? Kimint aprester çoula so deus djoûs ?

Portant, dj' a divnou conferinçresse, nén trop binâjhe di mi-minme. Les schoûteus ont dmandé des kesses et des messes so mes efants. Les studiants et les cis k' avént fwait l' univ m' ont dmandé del documintâcion.

Dj' elzî a leyî l' esbâtche di m' live (nén co eplaidî adon).

Al « comene », e scole, so l' aite

Al comene, dj' î va po waitî di rtrouver li redjisse di skepiance di mes efants. Li responsâve a dvou vey do tins [avoir dur] po schaper

ces papîs la des piyreyes, mâlfeus, berdouxhas [émeutes]. Fir come on cok so si ansinî, i drove li gros live rascoviet d' cur di l' an 1952. Dins les pådjes ki dmorèt, on tome so l' ake di nexhance di m' pus vî des fis. Fén sbarêyes, deus djins, lu et mi. Por lu, vey divant lu li mame d' èn efant vinou à monde e 52, et rashiou divins « si » redjisse, c' est ene miete come s' il âreut yeu stî divant on dinozôre pârlant-vice. Por mi, lére ci documint la, 57 ans vî, m' a rmouwé disk' às trefonds di mi âme.

Gn a co l' vizite del sicole ki s' lomève « Regina Pacis » ki mes efants î ont

studyî. Ça a l' air di roter, mågré li pô d' ahesses, mins avou l' sûtisté des profs, tchaeconk avou si ptit « sistinme D ».

Al cimintire, pus moyén di rkinoxhe les tombes: tot est rascovrou di plantes et d' bouxhons.

Djonne eterprindeu

On Calemiî nos priya dins on ptit restaurant k' i vneut d' amonter dins ene sâle vude dilé l' gâre. Il a dvou saetchî s' plan avou les moyéns do boird: on scrinî po les meubes, des djonnes bineus [sans emploi] po rabistoker et rmete e couleur ey ene bressene po rimpli ene glaecire, pask' i n' fât nén trop conter so les frigos, paski l' electrike est sovint e rak.

L' ome mi raconte si bouneur di n' si pus dispierter à matén divant ene djournêye a n' rén fé.

Li dierinne resconte, ci fourit li prof d' istwere ki m' aveut prusté on live so Calémî. Èn ome sûtî, lådje d' idêyes. Dj' a continuwé a lyi emiler, estant rintrêye a Nassogne.

Eralaedje

Cwand fât-z eraler, c' est l' Fokker ki m' remoenne a Loumoumbachi, et did la ene grosse avion so Brussele. Dj' î voe-st ariver ene rilidjeuse blanke et ça m' shonne tot drole. Dji roveye ki mi eto, dji so-st ene blanke, Mins mi, dji n' mi voe nén. Dji n' voe k' les ôtes ki sont tertos noers.

Adon, e 2009, Calémî esteut mo pâjhûle. Asteure, c' est on vrai farwess. Gn a des bandiys ki hapèt et touwèt. Et l' minêye di corona ni va nén aidî. Dji n' î rirè seur pus. Adie, Calémî.

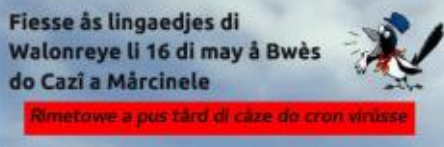
Christiane Blanjean, li 19 di dju-lete 2019

Beldjike

Cronike d' ene minêye

Nos n' avéns nén yeu l' ådieu d' è djåzer sol Rantoele 93, mågré k' ele vineut d' fote li pûne so nosse fiesse às lingaedjes walons do Bwès do Cåzî. Poureye minêye [épidémie], va !

D jusse ene linwete e cogne di purnea [médaillon] so l' replaidaedje éndjolie, avou dsu : « rimetowe a pus târd di cåze do cron virûsse ».

Cron vî Rûsse ?

Neni, ci n' esteut nén on vî ome di Rûsseye ki rotreut-st a baxhete, mins ene novele minêye k' aveut-st ataké e l' Chine e moes d' nôvimbe et k' on n' î aveut nén prind ditrop asteme. À cminçmint do moes d' mâss, come po totes les ôtes gripes, on nos dnéve les rcetes po nel nén atraper.¹

- si laver les mwins sovint.
- ni pus diner l' mwin po dire bondjoû: on clignaedje del tiesse sufite;
- nén tossî dins l' figure des djins, ca des pitès gotes di tossaedje vos pôrènt diner l' virûsse;
- cåzer a on mete des djins;
- shofler s' nez avou des motchoes d' papî ou dins s' keute;
- dimorer e s' måjhon si on-z est malåde.

Prumirès idêyes

Cwè ndè sondjîz, vos, di ç' cron virûsse la ?

Çou k' dj' è sondje ? Rén d' bon, hin ! ou motoit on pô do bon :

- Des moirts et des moirts dins tos les payis... ça va surmint regler li trop d' djins so l' tere ... et l' fwin dins l' monde.

- Motoit bén k' les djins vont

1. papî rimetou pa E.G. (ki vout dmorer anonyme) al copinreye di Libin do 6 di mâss. C' est ç' minme djin la ki va tni cisse cronike ci tot l' tins del piyindje [épidémie].

rtrover des bounès valixheurs, n' estant pus todi dins les strinses : esse pus djintis etur zels, et nukî des pus grands eterloyéns [liens de solidarité]. Ci sereut si bén si on rcåzreut dpus eshonne !

- Mins gn a ossu les sôs a trover. I s' fâre seur lever d' boune eure ! Ça va coster tchir et vilin. Comint fé po rpayî tot çoula ?

- Et l' syince... li medcene : elle âre co fwait des avanceyes avou ça. C' est bén !

Et pu, on clape ses deus mwins eshonne po diner des bravos a tos ces-la ki nos âront sognî. On n' les roveyrè nén ! (fén d' ridjhaedje)

Ca les docteurs et infirmîs divnèt bénrade des heros di cisse novele guere la. E mwintès plaeces, a 8 eures al nute, on ôt on concert di tûtaedjes po rinde bon dvwer às sognants et a leus aidants.

Recloymint

Li 11 di mâss, c' est l' sitraegne [sévère] recloymint. Adon, noste E.G.:

On doet dmorer reclôs, minme si l' solea lût. Cabén k' ça nos costêye, on doet-z esse des djins ki compurdèt les rîles a shure, et les apliker. Minme si, a costé d' nozôtes, end a brâmint ki s' fijhèt rmarker come des « pinsamis » [pense-à-moi, égoïstes] pa leu rén do tot d' civisse. Ça fwait del poenne, mins ça mostere bén, e l' agrandixhant, li peure nature des omes.

Nosse payis s' end a sôrti pu-toit bén, disk' asteure. Mins râtindans co on pô, ca pol moumint, on sondje k' on n' est nén co schapé.

On doet schoûter, et dmorer reclôs ; c' est l' meyeuse des tchôzes a fé.

« Dimorez e vosse måjhon, purdoz bén sogne di vos, et

des ôtes ! » Ces mots la k' on lét tocosté, schoûtans les.

Est çku tolmonde choûte ?

Des boirgnasses [cons] et des fôs verâts [débiles], end a plin les voyes. Des « bouxhe-tot-djus » [crâneurs] ossu, savoz bén, don, des cis ki s' creyèt pus maléns ki ls ôtes.

Et on voet des djins ki n' schoûtèt nén : i vnèt a l' Årdene ou i vont-st al mer. I s' pormoennèt pattavâ ; i djouwèt dins des plinnes di djeu. Il ovrèt cwand i n' plèt nén. I n' dimorèt nén a ene boune longueur do vijhén. I raftèt ttafwêt (aprume li papî d' tchiyote) dins les grands botikes.

Mins on djoû, la k' i rescontrèt l' police ki s' pormoenne, et raf po leu poite-manoye !

Vla pocwè k' on doet-z esse reclôs pus lontins disk' à dijh-nouv do moes d' avri, et motoit dpus. On s' è sovèrè.

Mondju ! Cwand pôrans dj' tchessî evoye ci laid diâle la ki disbråle li monde, et k' i n' î rvegne pus ?

Disracloyaedje

Dj' estans li 11 do moes d' may. Li govienmint et les sincieus ont décidé di dlâtchî on pô les djins. Ouf, ti ! Il esteut tins.

Mins ci n' est nén co wangnî.

On pout rçure cwate djins e s' måjhon, et todi les minmes dins on cerclaedje di 100 kilometres.

Les magasins et les marchands vont rdrovi leu-z ouxh; les scolîs vont rentrer.

Bén, c' est ddja ça !

Et motoit k' on pôrè-z aler e condjî di l' esté.

Adon, dji sohaite a tertotes et tertos on boun esté et des bounès vacances.

Shûte so Wikisourd (gn a la avou ene modêye disfondowe).

Spòrts : Les tchafiaedjes da Ptit Louwis (55)

Rén, rén et co rén !

Dji so télmint disbâtchî di vir ene télé afwaire ! Djamây à grand djamây, dji n' âreu pinsé end ariver la !

Viker çoula dins m' veye, c' est ene sacwè d' ewæ-rant !

Cronivirûsse et spòrts

Les spòrts, po ene sakî di normâ, c' est ene sacwè k' i n' est nén possibe di s' endè passer. Eyet portant, c' est çki nos vnans di viker durant des samwinnes etires ! Nonfait ! des moes etirs.

Cwand dji pinse a çoula, èm moral endè prind on côp ! Eyet nén on ptit, cobén !

E plin moes d' mâss, des especialisses nos ont vnou lâtchî k' on moirtel virûsse nos atakéve et ki c' esteut câzumint l' guere !

D' eyou ?

- Bén por mi, ça l' esteut ! Gn a pont d' dotance !

Ene mwaijhe afwaire vinowe di Chine. On n' sait nén, eyet on n' el sârè ptete djamây, d' eyou k' el tchinisse a-st arivé. I gn a des cés ki deynut ki çoula s' a schapé d' on laboratwere eyet des ôtes ki pinsnut ki c' est a cåse ki les Chinwès mindjnut des biesses come el tchawe-sori ou co ene ôte ki dj' a rovyî l' no.

- Mi, si on mi dvize d' on no e

rapoirt avou les spòrts, dji l' ertén âjheyment, mins cwand ça n'a rén a vir, dj' a rade rovyî !

Tot çoula po cachî di vos spliki k' el govienmint s' endè mele, avou on moncea di regues a shure.

Cloyaedjes

On a comincî pa supprimer des tournoes d' tenisse eyet po shure, ça a stî el valse di tchinisses é tot djinre k' ont stî rmetous, aprume les côusses a velo ey e-n oto. Les tchampionats d' fotbale

ont shû et tos les spòrts d' ekipe. Eto, les spòrts di kontak (k' on lome ossu spòrts di toursiyaedje [lutte corporelle]).

- Po racourti, dji n' aveu pus rén a m' estitchî dissu l' dint ! Si Mossieu (et Madame) Tibî Meyî divènt shure des regues come dimorer a on mète céncwante onk di l' ôte, poirter des masses, eyet s' ernetyî les mwins, gn aveut co pé : on a seré tos les botikes. Seulmint les cis ki vindént do mindjî plént drovi.

Brâmint des djins fihént do téléboutaedje e leu mājhon.

Minme les scolîs ont dvou dmeurer à stok

[au piquet d'attache]. Po les cis ki s' alént voltî pormoenner, c' esteut djuste a pî oucobén a velo.

I fât dire eto ki tot steut seré : minme nén moyén d' endaler boere on vere ou di mindjî paski les restos eyet les câbaretts estént serés !

- Mins dins ké monde vicans ns s' i vos plait ! Eyet dire ki ça pout continuer lontins insi d' après les dclârâcions des especialisses di totes les cognes.

Ureuzmint, sacwantès tchinnes dins l' boesse à imâdjes erpassént des pârteyes dedja djouwêyes. C' esteut mia k' rén... mins tolmin.me do restchâfé !

Ridrovaedjes

I gn a brâmint des tchampionats k' ont stî vraiyment a djoke. E-n Almagne, il ont rcomincî e moes d' may. Mins às ouxhs clôs [à huis clos]. Adon, c'est disbâtchant d' èn nén etinde les djins ecoraedjî leu couleur.

El velo divreut eto rprinde : el calindrî a stî rtourné cou dzeu cou dzo. Totafwait a stî rpoirté po l' fén d' awousse ou l' cominçmint di setimbe. Di d' ci a don, nos vierans çou k' ça va diner eyet si on n' ercomence nén co on recloymint avou zero spòrt !

- Ça sereut teribe !

Jean Goffart, el 20 di may 2020

Les côusses a velo so troes moes d' tins ?

Al fene fén des féns, on n' a co ... rén décidé. Minme les grands mwaisse di l' Union Cicliste Eternâcionâle endè savnut nén co trop cwè eyet tot s' va maxhî e setimbe !

Istwere / djustice :

Va-t on on djoû rtrover sint Houbert ?

C' esteut e 1981; dji m' è sovén co come d' enute. Dj' esteu co e scole (infén, dji fjheu prezince !). Mins dji lijheu ddja voltî les gazetes. C' est insi ki...

Dins li rvuwe « *Pourquoi pas* » (mot po mot : Pocwè nén ?), on pleut lére èn ârtike sol discoviete di brâmint des coirs eterés a Sint-Houbert.

Li coir da Houbert î est i ?

Tolmonde esteut foirt sipitant, ca on rastârdjive do vey si l' coir do grand sint esteut la.

Ci fourit ene coûte djoye [déception] ca, s' i gn aveut bèn les coirs di 50 abés di l' abeye (k' a stî basteye e 7inme sieke), li ci do sint patron mankéve.

Ça fwait k' les djins ont todi cweri après.

Mi k' est on passioné d' istwere, e cwerant, e rcôpant des scrijhaedjes et des vîs papîs egurniyîs [archivés] lâvâ, dj' aveu dins l' idêye ki l' sint ome aveut stî eteré e dominne d' Hourtubijhe [Hurtebise].

Paski pocwè ? Paski, dins les scrijhaedjes, on pleut lére ki l' ome aveut stî eteré dins on moustî [monastère]. Mins nerén, li seu moustî k' i n' av avâr la di ces trevéns [époque] la, c' esteut bèn Hourtubijhe. Li bastimint addé li bazeke¹, c' esteut on palâ po les abés ki moennént l' abeye.

Li moustî d' Hourtubijhe date do tins da Plectrou [Plectrude], li feme da Pepin l' Peutchet [Pépin le Bref], ki s' aveut disrindjî [fait des infidélités] ey adon, esse reclôse e fén mitan des bwès d' l' Ârdene po-z î fé penitince.

On a eto tuzé ki l' sint âreut polou esse eteré e tchestea d' Deulin (dé Oufet).

Ene resconte ki vât d' l' ôr

Dj' a yeu del tchance, on djoû, di rescontrer Jules Brunin. Kî k' c' est, ci ome la ? Estant gamén, il aveut stî reclôs â penitincî (prijhon po les djonnes ki sont co mineurs).

Dji vs câze do vî penitincî, k' esteut metou djustice padrî l' bazeke.

Nos fât rmonter âs anêyes 1950. Li gamén aveut stî codâné a l' âdje di 7 ans pask' il aveut hapé ene peme. Ey â penitincî, gn aveut des wârdeus [gardiens] ki margougnént les efants, fizicmint et secsuwelmint.

L' afwaire a stî racontêye pa ç' djin la - Jules Brunin, dabôrd - e-n on live ki l' tite, c' est « *L'enfer des gosses* » (l' infier des crapâds). Mins cwand l' afwaire a passé dvant les tribunâs (âs ouxhs clôs), elle a brâmint stî stofêye paski ces djins la avént sovint l' bresse long [des relations en haut lieu].

Item est i ki nosse Djule a sayî d' peter â diâle del prijhon. Il aveut prins on tchmin soterén k' aléve del prijhon al bazeke tot passant pa les câves. A on moumint dné di s' coraedje-eyove [fuite], e trevâtchant

1. vî mot po « basilique », k' on trouve dins l' no d' viyaedjes come Basècles u Baseilles (rilère vosse Rantoele l° 93 p. 8)

ene des câves, il aveut passé a costé des cadâves di ses cpagnons disparexhous. Gn aveut des cis k' estént a chnouf [en décomposition], mins end aveut co des frisses. Mins il aveut ossu veyou, â fond d' ene tchambe sol costé, on coir ki shonnéve n' aveur nén bodjî mâgré les anêyes. Naturelmint, li gamén n' s' a nén aresté po vey cwè. Il a corou evoye di ses pus roeds.

Dispu don, dji so seur ki l' coir da sint Houbert si trove bèn dins les câves del bazeke, dins ene cripe [crypte], come nos djhans asteure po ces spireas [creusements hémisphériques] la metou so les costés d' on soterén.

Li hik di l' istwere, c' est ki ci cripe la a stî clôse po do bon.

Mi pus grand dzir

Dispu cénk anêyes, dji dmande a tot bottchamp âs minisses del Walonreye po-z aveur li droet di rdrovi l' cripe. Mins, come dit pus hôt, gn a des haldepîs et do frinnaedje des cwate pates et do muzea [opposition farouche] po n' nén mete a mâ les zwers [descendants] des wârdeus k' avént fwait do toirt âs efants.

Çoula est foirt damadje, ca l' veye âreut bèn dandjî d' on bon scoupe come ça po rdressî s' tourisse. Li passaedje des scolites dins les bwès ont fwait grand toirt âs finances del comene, sins conter li minêye ki nos a-st emilé [infesté] tertos.

Dji waitrè di fé aveur ciste otorizâcion la âs rcwereus ey istoryins, divant d' mori. Po l' oneur del veye et pol kinoxhance di nosse patrimoenne, dji dvans saveur cwè.

Dimitri François, li 30 di may 2020

Linwince

Sacwants ravizances walon / lingaedjes apurlins (II)

Dji porshû avou mes rcwerances so ces lingaedjes la come li roumantche [romanche], li fôrlan [frioulan], li lombârd, tot rmontant a on litrê gayel [substrat celtique].

Cou k' i gn a d' plaijhant savou les lingaedjes apurlins [*langues locales des Alpes*], c' est ki totes les cognes ont stî metowes so des mapes éndjolikes [*cartes électroniques*], k' on pout aler vey so ene waibe lomêye « Mape des lingaedjes di Tåleye » (MLT), ki si adresse, c' est: www3.pd.istc.cnr.it/navi-gais-web.

A

âjhey, ézo (MLT 1630) est râle e-z Ales. I n' sâreut vni do latén *adiacēns*, ca ci-la nos âreut yeu dné *aytzé, poy *aycé. Li latén -ce-, -ci- ni sait mây diner -jh- e walon, ca c' est seulmint -setur deus voyales ki nos dene -jh-. Nosse mot, c' est purade li vî vî gayel *adsadyo, "âjhey" (divins l' motî da Ranko Matasović); vî irwès [*irlandais*] asse, walès [*gallois*] hawse, burton aez, bas-sicotch eath, inglès easy. Li roumin uşor (ki -or, c' est s' raptitixhante cawete [*suffixe diminutif*]) shonne eto esse do parintaedje.

DJ

djans [*allons*]: apurlin žun, zêmo, am (MLT, plantche 1584). Eto: roumin im (viebe ii, râle). Latén ire, eamus.

djus [*en bas, vers le bas*] come dins "taper djus", "fote djus", c' est l' apurlin ġü, zü (MLT, pl. 1341). Eto: tâlyin [*italien*] giù, roumin jos, do latén iusum.

L

legne [*bois*]: leñ, leña (MLT 919), sipagnol leño, roumin lemn, tâlyin legno, legna.

M

monse (vathe k' on n' sait rawè plinne): si on acontreut l' etimolodje, el fâreut pu-

rade sicrire *monze, ca i respond â vâdwès (lingaedje del Vâ d' Awosse) modzon, "âmaye", a l' occitan manzot, â tâlyin manzo, et â roumin mânzat, ki tos les troes volnut dire "vea", l' ôte mot roumin mânz volant dire "poûtrin"; ça shonne ossu esse li minme mot ki l' gayel sicotch meann, minnean, "gadot"; li burton menn, "agneas"; eyet l' vî gâlwès mandus, "ponè".

N

nén: shonne esse tîxhon, veyanmint k' i n' sâreut âjheymint vni do latén non. Mins il egzistêye eto âtoû d' Turin (MLT 1587); e lombârd ey e roumin, c' est ne (ki s' prononce né, come après Tchâlerwè).

P

pelake (schoice [*écorce*]): dins les Ales [*Alpes*]: pelača, paleča (MLT 1268).

storné [*sourd, stupéfait, abas-sourdi*]: šturnit, sturn, sturn, sturno, avou "n" come e walon (MLT 1619).

TCH

tchôkî [*pousser rudement, pénétrer violemment*]: čok, aččukkito, "storné", e lombârd ey e toscan (MLT 1619), čoka, âtoû d' Mantowe (MLT 1625), eto e roumin ciocăni, "taper â maca". Li clotche si lome čoka â coûtchant des Ales (MLT 788). Divins les Roumantches, "triboler les clokes", c' est toka, tuka, tučea, tuča, tučir, et l' ratata [*crécelle*] si lome tuktak. E roumin, li maca d' bwès, tayon des clotches, toacă.

T

timprou, lombârd d' après Côme temporiv; eto roumin timpuriu.

troke, troclêye [*grappe*] egzistêye e roumantche trokla, truklets, minme sinse, ey e roumin strugure, "troclêye di roejhéns". I fâreut adon k' les tayons ouxhénxhe *truga → *trugula → *trugla, racuzinâve dandjreus avou l' grek τρύξ, τρυγός, "mosse di roejhéns", τρύγητος, "vindindje", et motoit avou l' tîxhon Traube, druif, Druuge, Truuge, druva etch.

V

valet [*garçon, mon ami*]: ça n' vént nén do mâdjiné latén *vassalletus (mot erî-rfwait, nén acertiné), paski ça âreut dné e walon *vâlet, nén "valet". Avou l' minme sinse k' e walon, on l' ritrove e lombârd tessinwès voi, büllö, büllu; e roumantche bouats/bouets, e lombârd di Belinzone balent; e catalan ey e-n occitan vailet; eto e roumin bäiet, burton bouilh, scotch balach. On voet ki, dins sacwants d' ces lingaedjes la, li L est amouyî ou di stok; dins sacwants, gn a l' raptitixhante cawete -et, ou sins cawete; li candjmint b/v est tipike di tos les lingaedjes gayels. Metans, e burton, ur bouilh, "on valet"; daou vouilh, "deus valets".

W

waitî [*regarder*], k' est tîxhon, egzistêye e lombârd des montinnes, â cmandeu [*impératif*]: vita! vito! La, i vént do tîxhon-lombârd. Mins eto e roumin se uita, cmandeu: uite!

wastene [*endroit désertique*] (viyaedje rebané avou Maleve-Sinte-Mareye; nos d' plaeece di Momgniye, Rance...) e lombârd di montinne vasta.

Georges Staelens Sfasie, li 9 di may 2020

Li Rantoele às belès-letes

Limero 49 (rawete al Rantoele l° 94 di l' esté 2020)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djusse et vraiy temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri. (Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24)

Rintrêye d' ene laide... d' ene laide ?

Fafa ni s' veyeut nén foirt voltî ! Mins adon pire ki tot ! Des côps, ele si trovêve trop spesse, trop coûte di djambes, oudon bén, ele sondjive k' elle aveut des djambes come des brocales avou des fesses di gade, plates come des plantches. On côp, trop grande, on côp trop ptite, on côp trop noere di tchveas, li leddimwin, trop brune. Ele si djheut k' elle aveut-st on nez come ene petote di beveu d' rodje vén, des ouys come des kekenes di poupousse. Ses dints, come des brokes di viole, ki lyi fjhént ene boutche come on ruslî.

Cwand ele si rnetyive pa dvant s' muroe divant d' aler doirmi ou cwand ele si dismoussive, ele serêve ses ouys. Cwand ele passêve divant l' werene d' on botike, ele tournêve si tiesse so l' costé po n' si nén rawaitî. Et s' i n' aveut on potea, ele sôtlêve didins a djonds pîs po n' si nén vey didins.

« Dji n' mi voe nén voltî, dji so trop laide » k' ele repetêve a s' man tot do long del djournêye. Ey a s' pa. Ey a tos les scolîs et scolresses.

Adon, tolmonde lyi djheut : « Mins nonna, ça n' est nén vraiy ! Ki t' es biesse, mi crapåde, di t' mete des pareyès idêyes dins t' tiesse ! »

Mins Fafa hossive ses spales, tournêve si tchâr po-z endaler avou ses deus mwins dins ses potches, sins voleur croere çou k' on lyi djheut. C' esteut pire ki foice dins s' caboche d' efant : « Si t' croes ça, t' è croerès co bén ds ôtes, ça s' a passé al cinse ewou ki l' tchén bat l' boure avou s' cawe ! »

Li recloymint di l' an 2020 n' av rén arindjî. Ti sins bén, shijh moes resseré inte cwate meurs, avou tenawete ene pormoennåde avou s' mame. Al riprinjhe des cours e moes d' djun, ele n' aveut

nén vlou raler a scole. Po poirter ene muzlire dissu s' binete, ci sereut pé k' l' infier.

Mins e moes d' setimbe, il a bén falou rprinde li voye del sicole. Ritrover les vîs camas k' alént rschoûter ses litaneyes, ça n' l' estchantêve waire. Mins vo n' la-t i nén k' i gn' aveut on novea eleve ki vneut d' ariver. Come tchaeke côp, tote li scole esteut rashonnêye âtoû d' lu do tins del recreyâcion, po sayî d' fé camaeråde avou lu. Tertos, il avént dmandé cwè et kesse. Et il aveut respondou kesse et messe a tertos.

A pârt nosse Fafa, ki n' aveut rén dmandé ! Et ki s' tineut astampêye, si tiesse baxheye come a s'-t abitude, tote seule dins ene coine del coû.

Li novea gayârd l' a vnou trover : « Et vos, vos n' m' avoz rén dmandé, comint ç' k' on vos lome ? »

« Fafa » a-t ele respondou.

« Pocwè tnoz vosse tiesse clintcheye ? »

« Paski dj' so trop laide; paski dji n' mi voe nén voltî ! »

Li novea l' a lonmint rloukî des pîs al tiesse. Il a findou ses lepes, xhinåd, po lyi dire, : « T' as bén râjhon, t' es vraiymint laide come on pû. Djel vou bén croere ki ti n' ti voes nén voltî ! »

Tolmonde a dmoré peté, li boke grande à lådje, les ouys come des sârletes. Tote li scole a rawaitî l' novea endaler sins rén dire.

Fafa, ele n' aveut nén bodjî d' on crin; ele n' aveut ddja rlevé s' tiesse. Mins, çk' elle aveut etindou, l' aveut flayî come on côp d' mayet al miercopete di s' tiesse. Ey eddins, ça xhiltêve d' araedje !

Sacwants eures pus târd, rabrokêye a s' mâjhone, elle a gripé les montêyes cwate a cwate, moussi dins s' tchambe,

râyî l' drap d' mwin ki catchive si muroe et s' razouyî on fel còp, ses ouys dins ses ouys.

« Li boû ! Mins po kê çk' i s' prind, di m' câzer come ça, l' enocin catoize !? I s' a ddja rloukî, lû ? Non mins ! I s' prind po Tarzan ! I n' s' a djamây veyou avou s' nez did triviè, et ses tchveas come des loyéns d' vea ! Et ses bresses : si télmint longs ki t' direus k' i vont trinner al tere come les cis des planteus d' tchicons. Et s' boutche, ti direus k' on lyi a spotchî ene fraijhe el plaeece. Et i fwait co des ouys come ene caracole e l' coûtche, onk ki djete li stâve do tins k' l' ôte est a campagne ! Dji n' so kécfeye nén bele, mins did la a m' dire ki dj' so laide... Et il a l' front d' mel dire, li cazimodo !

Waite mi nez, il est fén droet, nén trop lon, nén trop lådje. Mes ouys, il ont ene bèn bele brune couleur. Dji m' pou mete dizo l' tweze, dji n' so nén trop grande, nén trop ptite. Mes tchveas ? A ! k' i sont beas dsu mes spales... et mes dints, tådje ki dj' rawaite on còp... Maria todi ! dji wadje k' end a waire k' ont des si beazè blancs dints k' les ménkes. Et cwand dji find mes lepes, ti direus vey Sharon Stone ! Dji so... Oyi ! Dj' a les pinses ki dj' so bèn pus bele ki brâmint. Fât nén awè peu del dire... A ! oyi, fât bèn rconoxhe ki dj' n' so nén mâ, ene foirt bele crapåde ! Cwand dji pinse ki l' novea

a oizou dire ki dj' esteu laide. I n' m' a nén veyou ou cwè ? I lyi fâreut des berikes ! Demon, rosse, pwezon ! Nos n' avans pont d' tchance dins nosse sicole : n' aveut i nén moyén d' tchaire on còp dssu on bon novea el plaeece d' on mwais ? »

Dispoy ci djoû la, Fafa a-st edâmé a s' trover bele âdla, et a s' vey voltî. Ele rawaitive li novea a baxhete, cwand elle esteut seure k' i nel razouyive nén. Lu, il aveut todi ses lepes findowes ki rshonnént a des spotcheyès fraijhes et des droles di stoeles dins ses ouys di vea. Kécfeye nén des ouys di vea, putoit des ouys di lapén ou d' daguet, pinséve-t ele Fafa, a muzeure ki l' bon tins avancixheut, et k' les fraijes meurixhént A ! Les fraijhes !

« A î rawaitî a deus còps, c' est k' c' est bea, les fraijhes. Et pu, c' est bon ! Et on n' est nén oblidi d' les spotchî. On les pout eto djusse rifler. Oder. Lezî dner on betch, on tot ptit betch. Tot doûs, Tot doûs... » k' ele si djheut, nosse Fafa !

Jacques Desmet, 2019,
dins « Noveles d' asteure »
(ramexhnêye di noveles nén
eplaideyes)

Les troes d' à lon (II)

Racourti : C' est troes noveas scolîs k' ont-st arivé e nosse sicole do Blanc Sârt emey l' ivier. Des refudjîs. Mins à mitan do moes d' fevrî, il ont atôtchî on drole di persounaedje so on sûtifone ki dj' elzî av prusté. Et l' londmwin, i n' estént nén e scole. E moes d' mâss, minme djeu kel moes di dvant !

E moes d' avri, c' esteut les condjîs d' Pâke ; si estént i revoye à Cinte po rtrouver les pareys a zels, a-t on oyou brutyî.

E moes d' may, cénk djoûs divant l' date des moes di dvant, i restént co so des tchôdès braijhes. A ç' moumint la, il avént erité d' on vî sûtifone – on Samsoun del guere di Corêye – mins k' esteut londjin ki l' diâle. Tantea ki, ene eure après l' rexhowe di scole, dji rçû on messaedje da Simdiram – c' est avou lu ki dj' m' etindeu co l' mî – po ki dj' vâye à vî lavoe avou l' minne, èn Ayfône 11x tot tchôd modou. Arivé a nosse radjoû –

l' ancyin lavoe do viyaedje, dabôrd –, i vola bate copene avou mi et djouwer a si spiter, tins ki s' fré aléve tchicoter dins les waibes Etrernete padrî l' meur. Si n' a dj' nén yeu l' âdjeu do vey çou k' il aveut la halcoté. Bernike, monparan ! Mins dji discovra on boket del potêye : ci convoye la des troes râpéns, c' esteut todi al deure lune, cwand on voet Bazin k' est la-hôt, et k' i fwait ossu clair del nute k' e plin djoû.

Dj' a raté l' radjoû do moes d' djun, mins e moes d' djulete, ki c' esteut les grandès

shûte p. 15

Di l' esté

(fotos da Jean-Pierre Van Overmeire)

Li fenâjhe et l' awousse come dintins
âdzeu : bataedje (ki si fjheut purade di l' ivier)
<== ciddé a gâtche : piteuse (feneuse às fotches)
et fonnes às troes dintins (traeyins) (ki c' est co à
prétins).

âdzeu : vete halene sol pîtroûle [*pétiole*]
d' ene foye d' âbe

<== roci a hintche : schaerbotreces
[*coléoptères*] so ene grande magrite.

âdzo : hotches [*gousses*] di djniesse, e-n on
sordjoû [*en contre-jour*].

tot âdzo, a gâtche : caracole & fleur di
djârdén d' plaijhance.

Vo nos la a nosse cénkinme djoû e l' ospitâ

Râvler et sondji di stant dispierté ?

AVC 5

internisse : interne (étudiant doctorant de garde); tchesse-mâ : calmant; picaedje : injection

Li mädjinäcion ratake a verziner

El kiné tchereye...

AVC 6

marmindje : bouffe; lever l' daxhe : s'éclipser; ablonça : équilibre; Primporén © : no d' ene marke di drouke dizo abondroets comierçås.

Fotos ey imådjes po rire (Li Blawete et l' Djan Goffart)

Pocwè t' vouss dismaryî ? :: I m' traite come on tchén ! :: I t' bouxhe so l' gueuye ? :: Neni ! I vout k' dji soeye fidele !

Dji m' va prinde del linwe di boû :: Bintch ! Disgostant ! Ça vént foû del gueuye d' ene biesse. Dji m' va puvite prinde èn ou.

Mi camaeråde Frank a tolminme trové ene crapåde. Mins il a rovyî k' cisse-lale, i n' el diveut nèn houzer (come si pope gonflåve).

Radjoû parints et professeurs

Dj' inmreu bén k' vos dmandrîz a vosse fi d' arester d' fé parey ki mi :: Ass compris, Teyo !? Arestèye di fé l' bièsse !!

M' camaråde Franck a tot l'minme trové ine crapåde, mès il a rovyî qu'cisse-lal , i n'el divève nin houzer .

Bén, gn a pus nolu a-z ataker; i sont tertos a djoke e leu màjhon. Dabòrd, dji m' erva.

Les novas bancs sont-st arivés : ashîs a **on mete et dmey** onk di l' ôte. Sifwaitmint po les rafiants d' ciclisse (droci padzo)

Mi, dji n' sai dmorer a rén !

Po les amateurs di velo !

vacances, dji m' prometa d' les bayî d' awaite, et d' les shuve dins leu perlinaedje, k' i trovént dandjreus l' voye sol Daegntoele. Dji djha a nosse mame ki dj' ireu coûtchî tot timpe, mins, al finiesse, dji bignive après l' rowe do Maca, li mājhon do Bobim, k' esteut seur li tchîf del troplete.

Vo lzès la ki drovnut l' ouxh di drî. Dji les adouye netmint, à clair di bele. Rade, fé parey, et les ratinde dirî on hâvurna, e pazea del Sâcete, k' il î dvèt passer po wangnî l' Pitite Souwete, li grand bwès avou deus troes ptits vevîs e mitan.

I vnèt d' passer. Dj' elzès va shure. Mins cwè çki trevént vaici !? Vo m' la come evolé pa on grand vint, et passer âdzeu des hâyes et des bouxhons. Et-z ateri e-n on grand clairisse, avou dvant mes ouys asblawis, advinez cwè : mes troes soçons so l' peret d' ene grande laetche. Et Rediye est ki candôze ene biesse ki dj' n' a djamây veyou l' pareye. Nonna, ci n' est nén ene licoine ; leye a deus grandès ratournêyès coines, come ene antilope, mins des longs picas so tot l' coir, come on nierson. Ay taiss ! Ça doet esse çoula ene irlope, ki nenene nos è djâzéve al shijhe, divintins. Mins waite, valet ! A fwait k' Rediye fiestixh li biesse so s' coistrece, a fwait k' les picas toumèt, et fé come ene belzè douce coviete so l' schene do dos, a môde di

Disbâtcheyès amours

Oyi, minme ki ça fouxhe dimegne oubén londi,

Del shijhe, del matinêye, meynute oudon midi.

E fén mitan d' l' infier, ouco e paradis,
Èn amour a èn ôte amour rishonne todi.

Dijhoz m', n' est ç' nén ayir ki dji vos aveu dit

K' dj' iréns coûtchî eshonne ? Enute, dji vos l' ridi.

Taiss ki c' esteut-st ayir, mins ouy, c' est ddja l' londmwin,

Ey asteure, i gn a pus k' nos deus dissu l' tchimîn;

Et vos estoz ki sere mi tchôd cour inte vos mwins,

Lu ki, djondant do vosse, djourmây si

selete, po les troes camaerâdes î poleur griper.

Mins cwè ck' i rawaitèt insi, avou leu tiesse e hôt ? Dji tape mes ouys so li stoelî. Gn a ene rayeye di loumire ki dischind del lune, todi pus lådje fwait a mzeure k' elle aprepeye del copete des âbes. Pu s' distinde so on gros tchinne. K' endè dischind on grand foirt ome – avou ene tiesse di boune curêye – et ki poite ene hourete so s' dos. El hene djus, rabressî les efants k' i sorleve disca s' grande bâbe – oufti ! ça lzî doet fé del bâbe di bok ! Adon, disloyî s' faxhene, displayî les coxhes sol toele di l' aiwe et, so on nuk di fistou, la ene bele pitite naçale, vwele eto, ki berlondje belotmint e-n on shofla d' zuvion. Les deus tolus et les troes râpéns gripèt dvins, et hay evoye, aprume londjinniveuzmint, pu todi pus rade, eviè l' mitan del basse. Li basse ki si rsaetche a fwait k' leu-z imådje flâwixh, divant d' disparexhe l'avâ, après l' roye do cir.

C' est adon k' dj' a rloukî e l' air, après l' Beaté. Djourdidju ! 'T i possible bèn seur !? Bazin n' î est pus. Li lune riglatixh, claire et nete come el solea !!!

Lucyin Mahin, li 8 di fevrî 2020, nén eplaidî.

sint si bèn

Si télmint k' totasteure, nos toumrans e minme tins,

Sins awè peu des des gretes, divins les strins d' frumint.

Mi amour, av pinsé ki çou k' a stî dmorrè;
Ki ns dimanrans eshonne des moes et des ramoes

Po esse seur ki l' linçoû di nos deus s' sovènrè ?

Dji vos voe si voltî; mwints côps, djel ridirè.

Mins end àrè dj' l' âdjeu ? L' cron virûsse, el mannet

M' a recloyou lon d' vos.

Motoit k' vos m' roveyroz !

Charles Baudelaire, ratourné pa José Schoovaerts li 16 di may 2020; rifondaedje et redjârbaedje : Li Rantoele

Rivnowe da Djan Pinson

Kinoxhoz l' tchanson e walon k' a stî pus vindowe (et dandjreus schoûtêye) dispu ki l' monde est monde ? Li Ptite Gayole ? Motoit nén. Li tchanson da André Gauditiaubois « Djan Pinson » a stî metowe so ene sitroete plake cwand William Dunker djouwéve avou les « Fabuleux Élégants » (ene binde di tchanteus kebecwès) et fé ene tournêye lavola. Li plake fourit vindowe a dipus d' 10.000 egzimplaires.

Mins, tote rôze a ses spenes. Li muzike et l' câzaedje divnént prôpieté del mâjhon d' plakes canadyinne. Pus moyén del riprinde so on biestof, metans.

Oyi mins nonna ! Ci n' est nén insi k' on maxhe li djote, ès dijha nost Andri d' câzaedjisse [parolier]. « Djan Pansåd », c' est pâr ene viye uzance [tradition] walone. L' ome ni s' lait nén egayoler dins des lwès d' on payis etrindjir. Adon, vo l' ci, li pîce po mete e trô : Djan Pinson II, ki monte sol trône estô do prumî. (se non è vero, è bene trovato).

I n' nos dmeure pus k' a disdjoker les moenneus anti-walons des radios et tévés del Walonreye po k' ça passe tos les djoûs dins les posses, et fé gritchî les mouvments d' tchetés [capitiaux] âtoû do lingaedje walon. Dijhans todi kécfeye !!!

1.

Djan Pinson n' a nén co mindjî
Dinez lyi on pitet boket
Taeÿîz bén ou taeÿîz mâ,
On pitet boket po Djan Pinson...
Asteure l' ivier est bén evoye
Ti t' does lever, drovi l' ouxh,
I gn a trop lonmint k' ti t' muches,
Il est tins, don, d' roter sol voye...
L' espwer est padvant nos iys,
Leyans les mâleurs padrî...

2.

Et les beas djoûs sont-st arivés,
El nateure va raviker,
Fât-z endaler do bon pî,
Et padzo l' solea, s' ercrester...
Djan pinson n' a nén co ddjuné
Dinez lyi on boket d' tchâ
Taeÿîz bén ou taeÿîz mâ,
On pitet boket po Djan Pansåd...
L' espwer est padvant nos iys,
Leyans les mâleurs padrî...

3.

El monde pôreut esse pus djoli,
Dins t' tiesse, t' el sondjes come t' el vous,
El tere n' est nén l' paradis,
Ni l' infier eyet ti t' è fotes...
L' esté dinrè on bea awousse,
A rlaye di blouke dins les tchamps,
On don do cir, nodidjoss,
Padzo no bea stoelî blincant...

L' espwer est padvant nos iys,
Leyans les mâleurs padrî...

4.

Âdjourdu, l' bele campagne est la,
Ti t' endirès sol tchimwin
Roter pattavâ les djins
Et dmwin, adon, ça dirè mia...
Djan pinson n' a nén co sopé
Dinez lyi on boket d' tchâ
Po-z awè tchôd ses oxheas,
I fât todi shure el solea...
L' espwer est padvant nos iys,
Leyans les mâleurs padrî...

André Gauditiaubois, li 12 di may 2020

Djan Pinson II

(The image shows the musical score for 'Djan Pinson II' with lyrics in Walloon and French. The lyrics are: Djan Pinson n'a nén co mindjî... Dinez lyi on pitet boket... Asteure l' ivier est bén evoye... Ti t' does lever, drovi l' ouxh... I gn a trop lonmint k' ti t' muches... Il est tins, don, d' roter sol voye... L' espwer est padvant nos iys, Leyans les mâleurs padrî... Et les beas djoûs sont-st arivés, El nateure va raviker, Fât-z endaler do bon pî, Et padzo l' solea, s' ercrester... Djan pinson n' a nén co ddjuné Dinez lyi on boket d' tchâ Taeÿîz bén ou taeÿîz mâ, On pitet boket po Djan Pansåd... L' espwer est padvant nos iys, Leyans les mâleurs padrî... El monde pôreut esse pus djoli, Dins t' tiesse, t' el sondjes come t' el vous, El tere n' est nén l' paradis, Ni l' infier eyet ti t' è fotes... L' esté dinrè on bea awousse, A rlaye di blouke dins les tchamps, On don do cir, nodidjoss, Padzo no bea stoelî blincant... L' espwer est padvant nos iys, Leyans les mâleurs padrî... Âdjourdu, l' bele campagne est la, Ti t' endirès sol tchimwin Roter pattavâ les djins Et dmwin, adon, ça dirè mia... Djan pinson n' a nén co sopé Dinez lyi on boket d' tchâ Po-z awè tchôd ses oxheas, I fât todi shure el solea... L' espwer est padvant nos iys, Leyans les mâleurs padrî...)

Viye tchanson

Li Marseyesse des Walons

C' est on tecse e francès siné d' on lomé Emile Lecomte, k' a parexhou dins ene gazete lomêye « L'alliance wallonne » e 1928.

Sabaye kimint ki l' tecse a toulmé inte les mwins da Djhan-Pâ Pirson. Item est i k' i va wadjî avou ses copleus al copinreye do Tchârnoe [Charneux] (Harsin, Nassogne) k' il est capåbe d' el rimete e walon. I n' lyi fala nén lontins por lu trossî on clapant redjârbaedje [adaptation], ki nos vos dnans a loukî.

Tecse

(Paroles rimetowes e rfondou, ey ene miete ricandjeyes)

I.

So pîs, Walons, c' est l' moumint do radjoû / Ca nosse Cok atake a hiner / Tot firmint al pikete do djoû / Si glorieus codâcsaedje « Liberté ». / Av oyoyou si rvindjante anonce / A vos, tos ses eritis ? / Trovez lyi ene xhiltante response / Tot à trefond d' vos, omes etirs.

Resploe

Walons, fât k' on s' rashonne / Walons, tertos eshonne / N' âyoz, n' âyoz / Sogne di persone / Soeyoz mwaisse e l' mâjhone !

II.

Macté, nosse Cok rileve li cresse. / Av veyou ses mançants sporons ? Ni sayîz nén di fé ene djesse / Mon nozôtes, c' est bén lu l' patron. / I potchreut foû d' ses clicotes / Cwite a fé insi s' dierinne vesse. / Les poyes endè sont vraymint sotes / Do rodje Cok, firté di nosse djonnesse.

III.

Nosse bon vî Cok provént del Gôle. / Il est Walon, nén flamingant. / Blâmant nos tâyes, des canifechtônes / Ont sayî di gâter s' djoyeus tchant. / Mins nosse Cok, todi, tént parole. / À bea payis di ses amours, / « Walon todi » tchante-t i sins distoû / Avâ les voyes, i moenne l' ariole.

Dierin resploe

Walons, fât k' on s' rashonne / Walons, tertos eshonne / N' âyans, n' âyans / Sogne di persone / Soeyans mwaisse e l' mâjhone !

Schoûtez lu

Si vos vloz ôre li redjârbeu ki tchante lu-minme li tchanson, alez s' naivyî sol Wikipedia e walon (adresse p. 23) pu dins l' purnea [fenêtre] « cweri » metoz « Marseyesse des Walons ».

Djan-Pâ Pirson, dilé l' plake di l' oto do gazti del Rantoele (ké drole di plake !!!)

Li Marsèyèse dès Walons
Adaptation de « La Marseillaise des Walons » d'Emile Lecomte

Li Marsèyèse dès Walons

I

So pis, Walons, c'est l'moumint dè radjoû
Ka nosse Cok atake a lancer
Tot fir'mint, al pikète dè djoû
Si glorieus codâk'sèdje « LIBERTÉ » ! (bis)
Av' oyoyou si vindjeuse anonce
A vos tos lès èritirs
Trovez-lî one sonore réponse
Tot à trefond di vos, omes-ètirs.

Resploeû

Walons, fât k'on v'rassonle
Walons, tertos èssonle
N'âyez, n'âyez
Sogne di persone
Sèyez mèsse èl mohone !

II

Makté nosse Cok rilève li crèsse
Av' vèyou sès m'naçants sporons ?
Ni sayez nin dè fé on djesse
A Tchârmeû (1), c'èst bin lu l'patron ! (bis)
I potch'reut foû di sès clicotes
Kwite a fé insi s'dièrin.ne vèsse
Lès poyes ennè sont vrèmint sotes
Dè rodje Cok, firté di nosse djon.nesse.

III

Nosse bon vî Cok provint dèl Gôle
Il èst Walon nin Flamingant.
Blâmant nos tâyes, dè canifich'tônes
Ont sayî di gâter s'djoyeus tchant ! (bis)
Mins nosse Cok toudi tint parole
A bê payis di sès amours
« Walon toudi » tchante-t'î sins détouir
Al copin'reye (2), i mine l'ariole.

Resploeû

Walons, fât k'on s'rassonle
Walons, tertos èssonle
N'âyans, n'âyans
Sogne di persone
Sèyans mèsse èl mohone !

Emile Lecomte

(1) Emon nos-êtes
(2) Avâ lès voyes

J.P. PIRSON
Tchârmeû, li 21 di fèvrî 2012

Rivuwè di presse

Li minêye dins les gazetes e walon

Les gazetes e walon ni plént nén taire li novele minêye [épidémie], divnowe minêye daegnrece [pandémie], et k' aléve clawer la les teyâtes et les copinreyes.

Li prumî mot sol cayet, Lc' esta ene pitite linwete estitcheye dins l' Bourdon 724 ki djheut: « Nos vos avéns anonci avou brâmint do plaijhi ki l' fiesse âs lingaedjes walons ès ténreut li 16 di may; eyet c' est avou brâmint d' displaijhi k' i nos vos fât fé sawè k' elle est rmetowe a pus târd ».

Gazetes di Lidje

Li prumire gazete a ndè djâzer e walon, ci fourit « Li Walone » do prétins 2020, del pene da Leyon Bukens :

Monsieu Prétins a-st on cuzén âs ouys findous ki nos a-st amoenné, avou fleurs et solo, des ptits emacralés sacwès ki nos epweznèt l' veje, nos ralintixhèt dvins tot et nos retrôclèt e nosse coulêye. Et s' alèt i minme disca fé l' toû di nosse tere, ces laids mâssîs ptits emacralés marlatchas la. (p. 3)

Adon-pwis, dins l' minme gazete, Jacques Vandebroucke redjârbêye on tecse powetike, ripiké del Daegntoele, sol bea prétins do moes d' mâss 2020. On prétins ki n' saveut nén « ki les djonnes divént studyî so leus ordinateurs, ki les djins n' polént pus k' aler fé leus cousses et les cwefeus n' poleur pus rçure k' ene djin al feye, et k' on aveut sogne k' i gn âye pupont d' plaeece divins les ospitâs, ca les djins n' arestént nén d' toumer malâde ».

Todroet après, « Nosse lingaedje » dinéve eto deus ârtikes sol sudjet, pus tuziveus. Après aveur fwait on racourt di sacwants minêyes (metans, li noere pesse del Moyinâdje), Georges Ghys condânéve li vicaedje dins les payis come li Chine, li Djapon et l' Inde :

« Des camaerâdes da minne

k' ont stou avâr la m' ont-st acertiné k' i n' avént mây rén veyou d' ossu mâssî ; k' on nos mostere tofer des beas monumints, des fleurs et des belès djins, mins sovint, on nos catche li mizere et l' mâssîsté wice ki brâmint des mâlureus vikèt. »

Shût cwate pådjes di Pire di padrî l' cinse (c' est on no d' pene), pus tecnikes, la k' i câze do « coronavirus » ki n' est k' on simpe paket d' acide di nawea avou ene piceye di proteyenes. Adon-pwis, espliker les candjmints ki l' recloymint a câzé dins les pratikes rilidjeuses.

Pont d' cope do Rwè

Avou on bea hâynaedje so s' coviete, « Cotcorico » nos anonce li rmetaedje del Cope do Rwè. C' est l' prumî a rmimbrer li vî djeu d' mot avou « vî Rûsse ».

On l' ritrove a pô près e minme tins e l' adrovaedje do Singuliers (waitîz p. 5), eyet come tite del clapante tchanson da Willy Marchal, po l' copinreye di Rotchoirt k' aveut divnou éndjolie. Ki dj' end a riscrît ene modêye pus djenerâle, et mete les deus tecses tchantés (avou les fitchîs sons) sol Wikipedia walon (cweroz î après « gripe chinwesse » u minme « Covid 19 », pu tcheryîz « dins les belès-letes e walon »).

Pôve pangolin

Li Bourdon 725 a come foto d' coviete on pangolin, avou come comintâre : « On a corade fwait d' fote el dossêye dissu l' tcherpinte do brâve pangolin. Purade ki d' el mindjî, on l' divreut leyî pâjhûlmint magnî les copixhes. » Li ratacaedje del gazete si lome « Li Bourdon dins l' minêye », la k' on va rcweri les sfwaitès herikes [maladies contagieuses] k' i gn a yeu dintins, come el colora [choléra] u l' gripe espagnole.

El Moxhon d' Ônea, dins s' limero do moes d' avri, nos va eto ofri kékes beas tecses sol novele maladeye. Li radrovaedje d' ecoraedjmint da Dominique Heymans (p. 3) serè shuvou d' onk di soladjmint dins l' limero d' may, sol tite : « Ene air di liberâcion e ndè ratindant ene ôte ». Oyi, ca l' limero d' may est tot etir reziervé po des tecses sol liberâcion di 1944-1945. Dins l' limero d' avri, nos avans ritnou on bea esplicaedje da Robert Romain: « I n' a pus on payis ki n' a pont d' emilés [contaminés]. (...) Et cwand tot ça s' va arindjî, no payis, ki vike dedja pitimint, vierè si economeye s' è rsinti on fel côp. »

Resconte avou on waloneu

Jacques Servotte

Dins l' Rantoele 93, c' est lu-minme ki nos aveut prezinté ene pârteye di si ouve ârtistike (les scultreyes). Tins ki l' cron virûsse si stramêve e stoumuligne dins l' pays - c' esteut l' deus d' mâss -, nos l' avans stî trover rowe docteur Calozet a Furnere.

Li Rantoele (L.R.) : Dj' estans a Furnere, et dj' avans dvant nozôtes Djake Servotte, on sculteu foirt kinoxhou paski c' est l' seul sculteu del Walonreye ki fwait des scultreyes avou des nos walons. Dowê, Djake ?

batch âzès

mannestés

Jacques Servotte (J.S.) : Padrî vos, vos veyoz ene miete tot çki dji pou prezinter. C' est totes des sinnes del veye di tos les djoûs. Pol ci ki vout drovi ses ouys, i pout vey çou k' ces sinnes la volnut dire.

L.R. - Vola ene pîce k' a parexhou dins l' Rantoele 93. Et li tite, c' est « ele va tchaire ». Ele va toumer, dabôrd. Kî k' c' est ki va toumer ?

Ti vas tchaire

J.S. : Çki va tchaire ? C' est « on est todi etur deus gueres ». Di tos les tins, on a stî etur deus gueres, cwand on n' est nén dins l' guere. Adon vaici, dji rprezinte deus persounaedjes ki sont front conte front, et ki fwaiynut l' bresse di fier. Li no del pîce, c' est : « Ti vas tchaire » On n' sait nén si c' est l' bresse da onk des deus ki va tchaire, u si c' est ene bombe ki nos va tchaire sol cabu. Et l' bombe vaici, k' i sont-st ashious dsu, c' est l' bombe di Nagazaki. C' est egzactumint l' minme

fôme, sâf ki dj' a metou padrî l' essegne do nucleaire. El dandjî est foirt, pask' a tot moumint, avou les bombes atomikes k' i gn a tocosté, on pout fé sclater l' tere.

L.R. : Et mi, dji contéve ki c' esteut deus djins ki s' rabressént !

J.S. : A ! nonna ! ci n' est nén ça do tot. Si vos waitîz did pus près, vos voeroz k' i si rwaitnut inte cwate-z ouys, come on dit, et i s' volnut bramint d' mâ.

Vicâreye

L.R. : Ou çki vs avoz-st aprins cist ârt la ?

J.S. : A ! Ça rmonte a lontins, hin. C' est cwand dj' aveu doze ans, dj' a decidé d' aler a l' academeye des beas ârts di Tamene. Dji dmoréve a Farjole ; dj' aléve vola a pî, a l' academeye. Dji fjheu 6 km po-z î aler a pî. I faleut vraiymint voleur ! Après, li veye m' a rprins, hin... come tolmonde. I fât d' abôrd assurer s' lodjmint, si ovraedje. Radmint ossu, dji m' a-st intéressé eto a tot çk' esteut dins l' politike. Dj' a yeu on mandat di consejî à CPAS. Et vaila, dj' a replacî l' prezidint. Adon, dj' a cnoxhou vraiymint l' mizere di toprès. Mins dj' a cnoxhou eto les politikîs. Et francmint (hâbiter ç' monde la ni m' plaijheut waire). Et raddimint, dj' a corou evoye di tot ça. Et dj' a corou evoye pocwè fé ? Bén po mi rlançî dins tot çk' esteut ârtistike. Et dj' a ristî a scole di promocion sociâle a l' Academeye des beas ârts di Tcheslet pindant sacwantès anêyes. Et dj' a yeu vaila on diplôme di sculteu. Po çoula, faleut fé ene pîce di tere et ene pîce di bronze.

L.R. : Et pocwè n' av nén continuwé avou ç' tecnike la des scultreye di bronze ?

Èm pîce d' egzamin

J.S. : Paski c' est brâmint trop tchir po les djins atchter. C' est po ça ki dj' a tchoezi l' tecnike del ceramike emayeye.

L.R. : Ploz espliker ene miete ?

J.S. : Dji vos mostere deus pîces: ene di plâsse [plâtre] : c' est l' etape divant d' end ariver al ceramike. Les pîces k' on fwait e tere, cwand ele sont cûtes, ele vont rastrinde di X procints. Mes deus persounaedjes vaici, il ont normâlmint li minme taeye e plâsse. Mins on còp k' c' est cût, ça discrexhe.

Po fé ene pîce e ceramike emayeye, i fât rcôper l' pîce di plâsse a puzieurs bokets, et fé tos des ptitès fômes [moules] k' on poye dismouler. Ces moulaedjes la sont-st e cêre pierdowe, come po fé do bronze. Mins come c' est trop tchir, mi, dji les saetche e tere. Adon, i fât rashonner l' pîce di tere, ki s' lome adon li biscûte, et l' cure.

L.R. : Mins vos fjhoz eto ôte tchoi, del serigrafeye, ki nos ndè câzrans èn ôte feye.

filmé pa Lucyin Mahin, li 2 d' mâss 2020; eplaidî so Vo Buze [Youtube] (loukîz p. 23).

Les petits sont todi spotchîs

Teyâte e walon

Li creyâcion do monde

C' est ene pîce sicrîte pa André Mottet. Elle a stî creyeye a Tîne-el-Hesbaye pal dramatike di ç' viyaedje la (li « Rideau thisnois ») li 18 di nôvimbe 2018; li djouwaedje a stî filmé ey eredjistré so stroete plake videyo [CD-ROM].

Tins do recloymint, li dimegne, dj' aléve à teyâte e walon. Dj' a don cminci pa cisse sitroete plake la, ki dj' aveu dins mes ridants dispu sacwants moes (mins, dins l' traeyin del veye, on n' a måy li tins di s' rischaper et s' dimorer deus grossès eures divant si éndjole, sins candjî d' waitroûlêye).

Des émissions radio al pîce di teyâte

Les tuzaedjes do scrijheus so les prumîs tecses del Bibe ni datèt nén di l' anêye passéye. Il aveut dedja spårdou ses idêyes (po rire, mins eto po fé tuzer) dins s' live « Nosse lingaedje », ki nos avéns prezinté dins l' Rantoele l° 84 di l' ivier 2017-2018. Mins po passer d' on scrijhaedje a on metaedje el sinne, gn aveut des mantches a mete.

Les sudjets a-z essinner

Come li tite el dit bén, c' est les shijh djoûs del creyâcion, tot londjinant sol shijhe do shijhinme djoû, la kel Bon Diu askepia [créa] Adan ey Eve.

Adon-pwis, tote li sinne avou l' peme disfindowe, pu l' moude da Abel, et l' moplîyaedje des djins mâgré tot, Cayin fihant toplin des efants a ses sours.

Li troejhinme pârteye, c' est l' aprestaedje di batea Noyé

On boket del pîce

Bon Diu (B.D.) - Noyé, dj' a ene sacwè a vs dire: les omes sont vormint divnous trop gueus; dj' a decidé di les sprâtchî tertos

Noyé (N.) - O! Mondju ! Mondju ! Mondju !

B.D. - Vos, Noyé, vos alez fé on batea. Vos alez monter e batea, paski mi, dji va fé ploure a fé crever ki les djins et les biesses âront d' l' aiwe disca l' copete del tiesse. Et après çoula, nos frans on novea martchî eshonne.

N. - Dj' a confyince al sûtisté do Bon Diu. Mins

[Arche de Noé], pol Diloujhe, avou kékes minutes so l' après-Diloujhe.

L' essinnaedje

Li mwaisse del djowe, Fernand Petitjean et l' loupmiraedjisse Bryan Smeckens ont dvou souwer ene tchimijhe, ca gn a des candjmints câzu a tchaeke sinne. I n' a nén fwait âjhey nerén pol filmeu shuve djustice li bon persounaedje avou l' boune loupmire, mins ça a stî fwait à pair des ponces.

Gn a todi deus plans d' djouwaedje. Po on prumî, on voet des persounaedjes et tolus [êtres surnaturels] di ç' trevén la : li Bon Diu, li Sint Spér (Sint Esprit), li Diâle, Adan, Eve, Cayin, Abel, Noyé (avou s' feme, onk di ses fis ey ene di ses feyes).

Cwand l' Bon Diu (k' est moussî avou ene grande blanke frake às lamkenes) câze, tote li sinne est plonkêye divins ene bleuwe loupmire; cwand c' est l' diâle, c' est ene rodje.

Pu, gn a des persounaedjes do tins d' asteure: Lucyin et Armande, ki vnèt dire li leur so çou k' est raconté. Ey Einstein eyet Brigitte Bardot, ki vnèt fé scole.

Li Bon Diu n' vént djamây a dvize avou les ôtes persounaedjes, sâf li Sint-Spér - k' i creye tot à cmince po-z awè « on ptit fré » - eyet, dins l' prumire sinne, Einstein.

N a co on troejhinme livea, c' est Zande, k' a on buro a hintche del sinne, et ki rprezinte li scrijheu-oteur. Lu, i djâze avou les deus liveas d' persounaedjes. Li Sint-Spér lyi recasse padecô des målâjheyès kesses, tot djhant : « Alez dmander a l' ome di Tîne ».

N a minme deus sôres d' intermedes (mins dins l' sudjet del pîce) djouwés pa troes efants. On sint ki ci n' est nén do djouwaedje po repoirter li Cope do Rwè, mins po mete sol cimådje [mettre en valeur] mo des djins del kiminâlté do viyaedje. Rén k' po çoula, proficiate, Monsieu Mottet et tos les moenneus-es del trope.

Sol Daegntoele

On pout raguider [visionner] on racourti do prumî ake sol tévé waloncâzante (loukîz l' adresse di l' Aberteke p. 23, did la, vos l' âroz).

dijhoz m' : est çk' i m' fâre prinde mi feme Adada avou mi ? Ou vos m' endè dinroz ene novele ? Dji frè tot çki vs vôroz.

B.D. - Noyé, vos pudroz avou vos vosse feme Adada - cisse-lale ki provént d' Mierdo. Et vos troes fis, et vos belès-feyes. Et vos tchoeziroz pareymint ene cope di totes les biesses k' i n a sol tere, minme les lumçons et les agaesses. Et vos n' roveyroz nén di prinde del fôrêye et del boune aiwe po dner a boere a tolmonde, edon, Noyé. A tolmonde, a dju dit.

N. - Del fôrêye po tolmonde. Mins el fihèt bon, zels.

C' est vos k' el dit

Letes di cibernaivieus

Pocwè k' dji so conte li rfondou

C' est on waloneu (ki vout dmorer anonime) ki dit l' sinne, e francès, tot metant eshonne les ponts k' il a tuzé dispu kékès anêyes k' i lét do rfondou (kêkes lives et, a stî on tins, li Rantoele-gazete).

Come dins l' papî Litchanteu di 1996 (ki noste ome est d' acoidr so tot çou k' i gn a dvins), i n' a nole propôzucion ôtriveuse [alternative] po fé rviker l' walon houte des djermêyes ki l' ont-st etindou estant djonnes.

Dji metrè li tecse a lére so les Berdelaedjes (loukîz p. 23), avou les bates di dvizes ki nos avans ddja yeu sol sudjet. Si les lijheus del Rantoele volnut rmetè ene paltêye, i sont les bénvnous.

!!! mwaisse ≠ mwaijhe !!!

On binamé lijheu a mâ comprins li tchapea do papî del pådje 21 del Rantoele 93, ki djheut : « Dins les Cayés walons 3-4 2019, gn aveut on sbarant ârtike (sibarant enevîè li mwaisse filozofeye d' eplaidaedje di cisse gazete e walon la) ». I pinsève ki li scrijheu kritikéve les Cayés walons.

Dji lyi responda :

Asteme ! mwaisse = *mêsse* / *maîsse* = *maître* = *principal* => mwaisse filozofeye d' eplaidaedje = ligne éditoriale principale; N' av nén comprins "mwaijhe" = mauvaise ?

Ci n' est don nén critiker les CW ki dire ki leu mwaisse lene d' edicion, ci n' est nén li prôze nén racontece [prose non narrative] mins les belès-letes.

Li rfondaedje di *mêsse* / *mwêsse* a tchoezi ene sorwalonde [forme minoritaire originale], avou on diftongaedje classike après M et divant Al u IN (mwin, mwints). Li scrijha « mwaisse » egzistêye dins l' motî Arthur Balle di Cerfontinne, et dins les scrijhaedjes e walon da Arthur Masson (come li pîce di teyâte « Li novea mwaisse di scole ». Li minme prononçaedje alève disca Tchâlerwè e 19inme sieke (ouve da Bernus) et si rtrouve co dins les scrijhaedjes da Willy Bal (*mwêsse*). C' est eto l' prononçaedje di l' Ârdene nonrece [Ardenne méridionale] la k' on l' sicrît purade « *mwêsse* ».

Gn a ene mape dins l' tôme 1 di l' ALW (Atlasse des Lingaedjes del Walonreye) ki mostere li stindêye do prononçaedje diftongué (mw-).

So l' kèsse dè « ramessaedje »

Dj'a bin rî tot léhant vosse tèce (p. 17 del Rantoele 93).

Dji v' raconte li meune :

È 1964, dji m' racrêhe di mi m' prumîr èfant. C'èsteût al clinique St Djôzèf à Lîdje – mins asteûre, è-st-èvoÿe à « Mont Légia ». Treûs djoûs pus târd, – come vos l' dihez vos-minme –, on m' dit qu'î fât batizer l'èfant po qu'î n' vâye nin è l'infér. Tchance èt tot, aveût ine tchapèle à d'vins dèl clinique. Mi, dj'èsteû todi è m' lét. Adon, tote li famille a stu batizer l'èfant sâf mi !

Deûs-ans pus târd, dji m' racrêhe di m' deûzinme fi. Mins la, c'èsteût al clinique Notru-Dame à Hèrmâle-dizo-Ardjintê èt la, on n' volève pus batizer l'èfant. Falève raler è l'èglîse dè viyèdje (todi a Hèrmâle). Bon, nos rintrans, l'èfant èt mi, è nosse mohone èt la, dji vous aler trover l' curé po fé batizer l'èfant mins ... ça n'alève nin tot seû. I m' falève, po k'mincî, fé m' ramessèdje, bon qu' dj'èsteû « en état de péché ! ». Adon c'èst çou qu' dj'a fêt po poleûr fé batizer mi fi !

Mins ci n'èst nin tot. Co deûs ans après, vola on p'tit fré qu'arive èt la – mirâke ! – nos-avîs candjî d' curé èt ci-la n' m'a rin d'mandé. Il a batizé mi èfant tot dreût.

Vola tote l'istwère di m' famille.

Crèyez-me si vos l' volez.

Anne Delporte, li 2 d' avri 2020.

Ça sieve di sawè djâzer walon

Dipus sovint k' a m' toû, dji so houkeye à telefone pa des cintes di houcaedje [call center] po m' anon-cî totes sôres di martchandijhes.

Çoula m' fwait potchî foû d' mes clicotes, et m' fwait cori d' ene plaeece a l' ôte a non-syince.

Mins dj' a trové l' pîce po mete e trô : dj' elzî respond e walon. Adon, i n' savèt pus cwè, et i l' leyèt à resse. Leu ratourneu éndjolike ni les pout ahessî.

Fât dire ki dji n' mi casse nén li hanete po djâzer on walon d' univiersité : c' est purade li ci del Bate a Lidje do bon vî tins : « kéne araedje ! », « rastrind ene miete, hin, valet ! » oudon-bén « dji n' comprend rén a vos berdelaedjes ».

Ayir, dj' a yeu Microsoft (dijhént i) et zels djâzer inglès. Dj' a yeu Bén bon di les rplaker e walon, disca çk' i dmandexhe pardon.

Sayîz ossu d' vosse costé. Vos vos payroz ene pinte di bon sonk

Josiane Daoust dins èn emile

R. Vos avoz dijh còps râjhon. Dji l' a fwait sovint, avou (pâr avou les martchands d' vén).

Les crakes di nos conteus

Li mwért do foyon

C' e-st on ptit valet qui dit a s' grand-pére:

- Papi, papi ! dj' a-st apicî on foyon.
- A ! c' est bin, gamin ! L' ass ahessi [tué] come i fât ?
- Awè, grand-pére !
- Fwért bin, mès kimint ass fêt ?
- L' ass sitronlé ?
- Bin pé, grand-pére.
- Ti l' as nèyî ?
- Bin pé, grand-pére.
- Qu' as fêt, adon ?
- Dji l' a-st ètèré vicant, dit-st i l' gamin.

On long fiestihédje

Avou m' fème Fernande, on esteût a on rapoulédje d' ancyns scolîs. N' aveût onk qu' esteût mwért sô èt qui pigntéve co pé qu' po-z arèdjî. Dj' a dmandé a m' fème...

- T' el riknohes ?
- Awè, dit-st èle tot sospirant, Nos estîs èssonle; il a-st ataké a beûre qwand on s' a discoplé. Et dispôy, i n' arestêye pus, dit-st èle. Dj' a respondou :
- Quî âreût polou tûzer qu' on poléve fièsti çoula si lontins !?

 Corona vî Rûsse (Russe)
 Vén vaici ki dji tel suce
 Pol raetchî e pousse
 (pus')
 Haycoux e-n imådjes
 Jacques Desmet

Les bounès botayes

- Ene boune botaye, c' est ene botaye ki n' est nén co vudeye....
- Oyi, mins si l' botaye est noere, on n' voet nén âjhey mint s' i gn a co a boere didins...
- C' est po ça k' âdzo des botayes, i gn a afeye des scrijhaedjes sorlevés come po les aveules...
- A ? Et cwè çk' il est marké ?
- C' est marké : cwand vos estoz arivé a ci hôteur ci, c' est ki l' botaye est vude !

Li vete djote

Po ç' tecse la, parexhou dins l' Rantoele 93, asteure, li mwaisse modêye (eyet l' fén come prometou) est sol waibe Wikisourd, a l' adresse: https://wikisource.org/wiki/On_vrêye

Les « qwand » sol tins d' l' amour

Vo chal wice ç' qui les fèmes loukèt tins qu' èle fêt amoûr sol dos, et çou qu' èle pinsèt tot djhant « qwand ». Po nosse démonstrâchon, nos avans mèzâhe di treûs modèles ki cméres : L' ahesse [prostituée] : Qwand va-t-i don aveûr tot fêt [fini].

Li mêtresse : èle louke à plafond èt sondjî a si-y ome : « Qwand va-t i don rivni ? »

Li fème mârîeye : èle louke à plafond, avou, èt èle si dit : « Qwand l' va-t-i riponde ? » [repeindre (le plafond)].

Christian Thirion, li 29 di may 2020, **rifondant walon serezyin**; li modêye e peur rifondou serè-st eplaidéye so Wikisourd, ridant « Les crakes del Blawete ».

Les rfondants walons

C' est on sistinme ortografike la k' on wåde brâmint des picures do mwaisse sicrijhaedje, tot metant ene picéye di rîles vinant do rfondou. Tchaeke rifondant walon est diferin, a môde des 1001 sôres di scrijhas [graphies] do « sistinme Feller ».

Sacwants scrijheus sont pacô dzôrnés [désorientés] pa des cognes di mots e rfondou, la k' i n' ricnoxhèt pus leu mwaisse prononçaedje (metans « sierpint » po « chèrpint », « cial » po « chal » « dimostrâcion » po « démonstrâchon ».

On rfondant walon va côper l' poere e deus.

Les esperts

Les esperts ni sont nole waeranteye di tos les vrais. Vochal èn egzimpe.

On prumî espert apice ene rinne [grenouille] et i lyi côpe ene pate; pu, i lyi dit : « potche asteure ! ». Et l' rinne potche. Li deujhinme espert aspice li rinne et i lyi côpe ene deujhinme pate; pu, i lyi dit parey. Et l' rinne potche. Li troejhinme sifwaitmint.

Arive li cwatrinme ki prind l' rinne et ki lyi côpe li dierinne pate, tot djhant : « potche asteure ! » mins l' rinne ni potche nén.

Les esperts sont-st emayîs. Mins li professeur d' univiersité elzî fwait l' luçon :

- Cwand vos côpez les cwate pates a ene rinne, ele divént come les djonnes di tchén, ele ni schoûte pus.

André Mottet, li 20 di may 2020

L' ABERTEKE

Les copinreyes si rmetront ele del minêye ?

Disk' asteure, on n' sait nén trop cwand çk' ele vont rataker. Sifwaitmint po les scoles di walon. Gn àrè dandjeus nole ashynne des scoles di Bive e waeyén-tins 2020 (li prof a dmoré aroké lon di si mwaisse ovraedje cwate moes à long, et n' rivénrè nén e moes d' octôbe e 2020).

Si des copinreyes si rmetèt e-n erote divant l' moes d' awousse, emilez nos l', pol fé sawè dins l' Rantoele 95.

Rovyî les strindaedjes
Mete on doet so tchaeke oraye
Todi vey voltî

Fime Zavî Istasse « Le bout de la langue »

Veyâve e-n etir sol waibe di l' RTBF.

L' adresse est so les Wikinoveles <http://wa.wikipedia.org/wiki/wikinovele> et sol pådje Wiki do fime rilomé e walon « Li langue àd dibout del linwe »

Djâzante waibe des pårlers d' Beldjike

Li mape del Beldjike avou, à 12 di djun 2020, **cwarante-cwate ponts walons** (15 a Nonne, 12 à Levant, 10 à Mitan, 7 à Coûtchant, mins eto picârd (5), gâmes (3), tchampwnès (2) lussimbordjwès (5), wess-flamind (3) tixhwès braibançon (3) brusselwès maxhî (1) limbordjwès (4) et ripouwaryin (4).

<https://atlas.limsi.fr/?tab=be>

Sol tévé waloncâzante

Dierinnès ptitès videyos VoBuze [Youtube] (veyâves a pârî dl Aberteke <http://aberteke.walon.org>) u so ene ricwirrece (Gogueuye u ene ôte) tot tapant Youtube / walon / Lucien Mahin.

* Prumî ake del pîce « Li creyâcion do Monde » da André Mottet (p. 20).

* Lucyin Mahin lét ene pådje di s' dierin live « Moudes a rvinde » et sohaite ene boune fén d' recloymint (c' esteut al floreye Påke, e moes d' avri)

* Sicole di walon: les addjectifs djondreces et sudjetreces (noûmots po « épithète » & « attribut du sujet »). Dins on câde nén ratindâve po ene sicole di walon: on vî tchestea arabe, avou ses câves prijhons et ses tours awaitreces [tour de guet].

* Responda da Djâke Servote, on sculteu walon-câzant (p. 19).

Sol Daegntoele walon-câzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Fimes del tévé walon-câzante, vîs limeros del Rantoele. Tos les troes moes, ene novele pinsêye. Totes les viyès edicions del waibe, dispu 1997, sont-st egurniyeyes [archivées]. Li waibe contént ossu ene coleccion d' tecses e walon, et deus rilêyes di scoles po ls efants : Les scoles da Djihinne (90 luçons) et les scoles da Souzane (10 luçons avou des videyos).

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure 13.654 ârtikes à 5 di djun 2020; <http://wa.wikipedia.org>

Wiccionaire & DTW

Sol Wiccionaire, <http://wa.wiktionary.org>, n' ayeut 23.095 ârtikes à 5 di djun 2020.

Sol DTW, à 5 di djun 2020, gn av dipus d' 31.248 intrêyes : <http://chanae.wa->

Wikisourd

<https://wikisource.org/wiki/walon>

Ene novele waibe po mete des tecses e walon foû abondroets (vîs scrijhaedjes ki l' oteur est moirt dispu 70 ans) u des scrijhaedjes da vosse, ki vos nd' avoz tos les droets. Lâvâ, i sont dissu libe licince.

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Les tecses ki sont-st eplaidîs ciddé e rfondou î sont pacô rmetous dins l' mwaisse modêye e sistinme Feler dins l' ridant « Tecses ».

Fesbok walon

Pådjes « Fesbok » avou beacôp do walon : Payis condruze, Jean Goffart, Blawète, Djozewal Rabulets, Tchafète et Tchafiaud.

Muzêye do Pårlaedje e l' Ârdene

<http://www.museedelaparole.be/>

Emission « Foû des rays »: adresses des 6 videyos sol wikipedia walon, mins eto sol waibe di tévé-Lux (ambedeus so Wikinoveles : <http://wa.wikipedia.org/wiki/wikinoveles>)

Li waibe des rvuwes walones...

...a stî djondowe do Corona; on ratind on siné do minisse po l' rapontyî.

Pådje del Rantoele (disk' à l' 91)

<http://www.revues.be/lirantoele>

Rantoele 94 esté 2020

- Nos ndè rvénrans (Dominique Heymans) p. 3
- Li ptit bén do grand må (Lucien Mahin) p. 3
- D' Alberveye a Kalémî (IV) (Christiane Blanjean) p. 4
- Cronike d' ene minêye (E.G., copinreye di Libin) p. 5
- Les sportifs a djoke (Jean Goffart) p. 6
- Li coir da sint Houbert (Dimitri François) p. 7
- Walon / lingaedjes apurlins (II) (Georges Sfasie) p. 8

Belès-letes

- * Nén si laide ki ça (Jacques Desmet) pp. 9-10
- * Les troes d' à lon (II) (Lucien Mahin) p. 10 & 15
- * Amours & Corona (Baudelaire / Schoovaerts) p. 15
- * Djan Pinson II (André Gauditiaubois) p. 16

- * Imådjes d' esté (Jean-Pierre Van Overmeire) p. 11
- * AEC (Binde d' Imådjes) (III) (José Schoovaerts) p. 12-13
- * Fotofâves (Jean Goffart & Christian Thirion) p. 14

- Ké Marseyesse ? (Jean-Pol Pirson) p. 17
- Corona & gazetes e walon (Lucien Mahin) p. 18
- Sculteu-waloneu : Jacques Servotte p. 19
- Creyâcion do Monde (André Mottet) p. 20
- Letes di lijheus(es) & cibernaivieus(es) p. 21
- Crakes (Christian Thirion & André Mottet) p. 22

